

**Ішкі Бөкей Ордасындағы 1836-1838 жылдардағы
И.Тайманұлы мен М.Өтемісұлы бастаған
шаруалар көтерілісі**



XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап Бөкей хандығында (1801 жылы 11 наурызда құрылды) ауылдардың еңбекші халқына жасалған экономикалық қысым күшейіп, ғасырлар бойы қалыптасқан қоғамдық укладтың бірқатар маңызды жақтары күрт күйреді. Астрахань губернаторының үйінде тәрбиеленген Жәңгір хан қырға хандықтағы қоғамдық тұрмыс пен саяси құрылымді кейбір әдет-ғұрыптық институттардан бастап жер жөніндегі қатынастарға салық саясатына және хан сарайына дейінгінің бәрін қайта құрамын деген «аристократтық өркениеттік» жоспарлармен оралды. Артта қалған жартылай көшпелі қазақ қоғамы негізінде ол хан өкіметіне де патша тағының саясатына да, бірдей дәрежеде құлақ асқыш өзінше бір үлгідегі регионалдық хандық құрмақ болды. Алайда көшпелі және жартылай көшпелі ұжымдар ханның бұл «еңгізбекші жаңалықтарын» қабылдауға дайын емес еді.



**ИСАТАЙ
ТАЙМАНОВ**



**МАХАМБЕТ
УТЕМИСОВ**

- **Исатай Тайманұлы.**
- 1791 жылы дүниеге келіп, 1838 жылы қаза болған. Бөкей хан 1812 жылы Исатайды Жайықтағы беріш руына старшын етіп тағайындаған. Бөкей қайтыс болып, Шығай билігі кезінде Исатай екеуінің арасында бас араздық туады.
- 1817 жылы Орынбор шегара комиссиясы Исатайды старшын Өтеміс Құлманизұлын шаптың деген кінә тағып, Сарайшық түрмесіне жабады. Ел - жұрты 20 мың сом ақша жинап босатып алады. Шығай 1823 жылы жаламен екінші рет түрмеге қаматады. Жәңгір хан кезінде Исатайдың жағдайы біршама түзеледі. Тек Каспий жағалауындағы рулардың қайынатасы Қарауылқожа басқарып озбырлық көрсеткенде ханнан Исатай қатаң талап қойды. Исатай мұнымен тынбай Орынбор генерал - губернаторына да шағым жазды. Бірақ оның талаптары ескерусіз қалды. Исатай 3,5 мыңдай қол жинап ашық көтеріліске шықты. 1838 жылы Ақбұлақ өзені түбіндегі шайқаста қоршауда қалып, қаза тапты.

Өмірі

- *Махамбет Өтемісұлы (1804 ж., Ішкі Бөкей Ордасы, қазіргі Батыс Қазақстан облысының Жәнібек ауданының Нарын құмының Жанқұс жері. — 1846 ж. қазан 20, Қараой өңірі, қазіргі Атырау облысының Махамбет ауданы) — қазақтың әйгілі ақыны, күйші композиторы, отаршылдыққа қарсы Исатай Тайманов бастаған көтерілісті (1836-1837) ұйымдастырушылардың бірі, осы көтерілістің жалынды жыршысы.*
- *Байұлы ішіндегі Жайық-Беріш. Нәдір деген кісіден Мәлі (кейбір деректе Құлмәлі, Құлманияз деп айтылады) туады. Мәлінің қазақ әйелінен Өтеміс пен Шыбынтай, қалмақ әйелінен Қобылай туган. Өтемістен - он ұл, Шыбынтайдан - төрт ұл, Қобылайдан - үш ұл туып, Мәлі ұлдың өзінен он жеті немере сүйген адам. Бұл әулет Тайсойған құмындағы іргелі ауылдардың бірі. Атасы Құлмәлі, әкесі Өтеміс те өз заманында айтулы тұлғалар болған, Құлмәлінің тұқымынан би де, шешен де шыққан*

**Басталуы: 1836-1838ж,
Ішкі Ордада**

**Себебі: Жәңгір ханның
әділетсіздігі, алым-салықтың
көбеюі, халық жағдайының
нашарлауы**

**Исатай мен Махамбет
бастаған көтеріліс**

**Қозғаушы күштері
шаруалар.**

**Нәтижесі: жеңіліспен
аяқталды, ұйымдаспаған,
күш тең емес**

Kazbilim-edu.kz

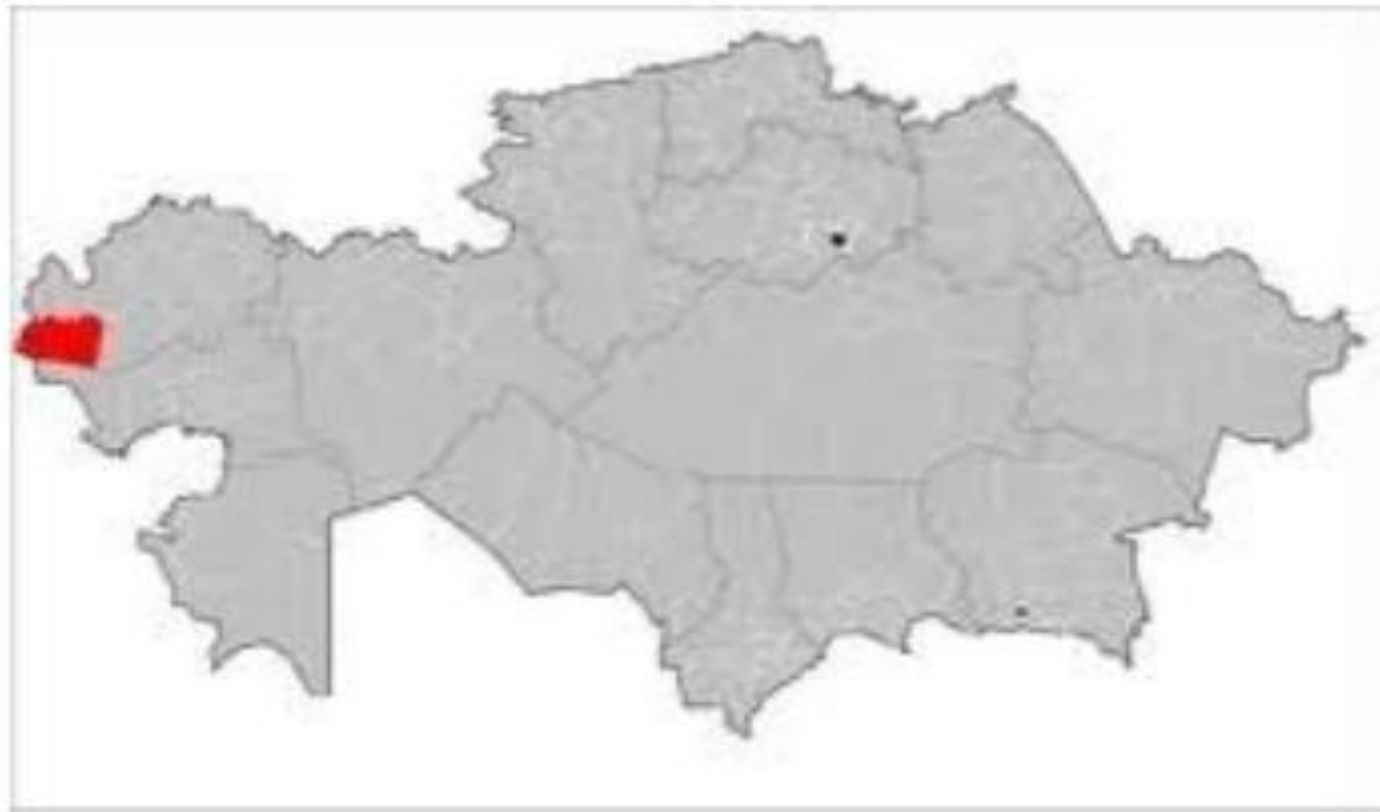
Білекті бірді жығар, білімді мыңды жығар

Исатай мен Махамбет бастаған көтеріліс.



- Артта қалған жартылай көшпелі қазақ қоғамы негізінде ол хан өкіметіне де патша тағының саясатына да, бірдей дәрежеде құлақ асқыш өзінше бір үлгідегі регионалдық хандық құрмақ болды. Алайда көшпелі және жартылай көшпелі ұжымдар ханның бұл «еңгізбекші жаңалықтарын» қабылдауға дайын емес еді.





Жайық пен Еділ өзенінің төменгі ағысында 1801 жылы Ішкі Орда немесе негізін салған Бөкейдің атымен Бөкей ордасы құрылды.

Патша үкіметіне арқа сүйеген Ішкі орда ханы әкімшілік, сот биліктерін шоғырландырып, орданы басқару жүйесінде өзгерістер жасады.



Көтерілістің кезеңдері:

```
graph TD; A[Көтерілістің кезеңдері:] --> B[1833-1836 жылдар - алғышарттардың қалыптасуы.]; A --> C[1837 жылдың басынан аяғына дейін көтерілістің етек алған кезеңі.]; A --> D[1837 жылдың желтоқсанынан 1838 жылдың шілде айына дейін - әлсіреп, жеңілген кезеңі.];
```

**1833-1836 жылдар -
алғышарттардың
қалыптасуы.**

**1837 жылдың басынан
аяғына дейін
көтерілістің етек алған
кезеңі.**

**1837 жылдың
желтоқсанынан 1838
жылдың шілде
айына дейін - әлсіреп,
жеңілген кезеңі.**

Ресей империясы

Қазақтың шұрайлы жерін иемденуді көздеді

Қазақтардың малын айдап әкетіп, бейбіт ауылдарды тонады

Қазақ хандары мен сұлтандарды өлкедегі тірегіне айналдырды

Өз жерінде көшіп қонуға тыйым салды, алым-салық көбейді

Исатай мен Махамбет бастаған көтеріліс.



- Көтерілістің жеңілуі:
- Исатай басқарған көтерілісті тез талқандау үшін, Орынбор губернаторы В.А.Перовский барлық күштерді жұмылдыра бастады. В.А. Перовский бұл көтерілістің Кенесары Қасымұлы басқарған ұлт азаттық көтеріліспен бірігуінен сескенді. Подполковник Гекке басқарған жазалаушы отрядтар Исатай қолын талқандау үшін аттанды. Исатай 500 сарбазымен сұлтан Айшуақұлына соққы беру үшін, Қайыпқали тобынан бөлінді. Айшуақұлы тобының Гекке тобымен қосылып, үлгергенін батыр байқамады.